

УДК 821.161.3:82.31 У. Караткевіч

ІНТЭРТЭКСТУАЛЬНЫЯ СУВЯЗІ І ІХ СПЕЦЫФІКА Ў РАМАНЕ УЛАДЗІМІРА КАРАТКЕВІЧА «ХРЫСТОС ПРЫЗЯМЛІЎСЯ Ў ГАРОДНІ»

В. І. Радкевіч,
аспірант кафедры беларускай
і замежнай літаратуры БДПУ

Паступіў у рэдакцыю 12.07.18.

UDC 821.161.3:82.31 У. Караткевіч

INTERTEXTUAL CONNECTIONS AND THEIR SPECIFICITY IN THE NOVEL BY ULADZIMIR KARATKEVICH "CHRIST LANDED IN GRODNO"

V. Radkevich,
Post-Graduate Student of the Department of
Belarusian and Foreign Literature, BSPU

Received on 12.07.18.

У артыкуле разглядаюцца інтэртэкстуальныя ўключэнні ў рамане У. Караткевіча «Хрыстос прыязмліўся ў Гародні» на розных узроўнях тэксту: загаловак, эпіграфу, асноўнага тэксту. Раман насычаны слядамі «чужых тэкстаў», якія акамулююць вопыт сусветнай рэфлексіі над вечнай праблемай улады і народа і актуалізуюць раскрыццё аўтарскай інтэнцыі – выяўленне праблемных аспектаў жыцця беларусаў у складаных, пераломных часы. Інтэртэкстуальныя ўключэнні прадстаўлены ў творы цытатамі, алюзіямі, рэфэрэнцыямі, прэцэдэнтнымі імёнамі, якія выконваюць сімвалічную, ацэначную і апісальную функцыі, яны звязваюць раман з шырокім культурным кантэкстам, што патрабуе ад чытача шырокага кругагляду, цікаўнасці і адпаведных герменеўтычных здольнасцей.

Ключавыя словы: інтэртэкстуальныя сувязі, інтэртэкст, прэцэдэнтныя імёны, эпіграф, алюзія, цытата.

The article examines intertextual inclusions in the novel "Christ landed in Grodno" at various levels of the text: the title, the epigraph, the main text. The novel is full of traces of "another's texts" which accumulate experience of the world literature in reflecting the eternal problem of the authorities and the people, it also helps to disclose the author's intention – to reveal the problems of life of simple Belarusian people in difficult times. Intertextual inclusions are represented by quotations, cues, references, precedents and operate symbolic names, which carry evaluation and descriptive features. They connect the novel with a broad cultural context, that demands broad mind from the reader, curiosity and hermeneutic skills.

Keywords: intertextual links, intertext, "Christ landed in Grodno", precedent names, epigraph, allusion, citation.

Знакаміты раман У. Караткевіча «Хрыстос прыязмліўся ў Гародні» займае асаблівае месца ў беларускай літаратуры і культуры. Твор увабраў у сябе энцыклапедычны інтэлект пісьменніка, талент мастака-наватара і выявіў філасофска-этычныя погляды аўтара. Да напісання рамана У. Караткевіча заахваціла змешчаная ў «Хроніцы Польскай, Літоўскай, Жамойцкай і ўсёй Русі» Мацея Стрыйкоўскага згадка пра з'яўленне на Гродзеншчыне пры каралю Жыгімонце I самазванца, што «сабе прыпісаў і прыўлашчыў» Хрыстова імя. Неардынарны выпадак у айчыннай гісторыі стаў добрай зачэпкай для разгортвання аўтарскай мастацкай фантазіі і падмуркам для стварэння складанай апавядальнай структуры твора. Раман быў напісаны ўсяго за адзін год (з 7 красавіка 1965 г. па 29 красавіка 1966 г.), а папярэднічаў яму аднайменны кінасцэнарый (красавік 1965 г.).

Уладзімір Караткевіч, прызнаны майстар гістарычнага рамана, меў адметны талент – праз падзеі мінуўшчыны адлюстроўваць праб-

лемы сучаснасці. Хоць твор распавядае пра Беларусь XVI ст., але пры гэтым закранае праблемы, характэрныя для грамадства розных часоў: карупцыя, пераследванне і запалохванне, «навушніцтва», падман, які грунтуецца на сляпой веры людзей.

У аўтабіяграфіі (1964 г.) У. Караткевіч згадаў, што ён хацеў бы напісаць «тры маленькіх аповесці, не аб'яднаных нічым, акрамя агульнай задумы і яшчэ стылю: з'едлівага, але знешне рамантычнага» [1]. Заўважыў, што адна з гэтых аповесцей, «Легенда аб бедным д'ябле і аб адвакатах Сатаны», зроблена. Дзве другія павінны называцца «Хрыстос прыязмліўся ў Гародні» і «Марчэла Заяцца». Гэта будзе «нешта накшталт маленькай трылогіі пра цемрашальства і пра тое, як яно мяняецца ў залежнасці ад эпохі» [1, с. 142].

Раман перакладзены на рускую (1966), чэшскую (1979) і польскую мовы (2012). Польскі пераклад Малгажыты Бухалік выйшаў у выдавецтве «Oficyna 21», з такой анатацыяй: «Chrystus wylądował w Grodnie – jedna

z najważniejszych i najbardziej kontrowersyjnych powieści białoruskich XX wieku – to ewangelia opowiedziana na nowo, pełna zaskakujących zwrotów akcji i dosadnych obrazów z życia ludzi późnego Średniowiecza. Historia ponownego przyścia Chrystusa została tu osadzona w mrocznych czasach świętej inkwizycji, najwierniejszym przyjacielem zbawiciela okazuje się Judasz Iskariota, a wszystkie cudowne zdarzenia i zjawiska, które przedstawiono w kanonicznych ewangeliach, znajdują bardzo racjonalne uzasadnienie»¹ [2]. Рэцэнзент Марда Папужынская з часопіса «Przekrój» адзначае: «Біаўрускі пісарз Уладзімір Караткевіч выпрэдзіў не тылькі Umberta Eco. Chociaż książka Chrystus wylądował w Grodnie dopiero teraz dociera do polskiego czytelnika, warto pamiętać, że została napisana w połowie lat 60. ubiegłego wieku. Czyli dużo przed Kodem Leonarda da Vinci, przed Imieniem róży, nawet przed rock operą Jesus Christ Superstar. Karatkeвіч w swojej antyewangelii pisze w taki sposób, że robi się i straszno, i śmieszno»². Дрыгі рэцэнзент Станіслаў Любенскі з часопіса «Nowe Książki» дадае наступнае: «Powieść jest żywa, dowcipna, wciągająca, a przy tym niepozabawiona ponadczasową głębią. Oby nie przeszła niezauważoną»³. Сапраўды, твор арганічна спалучае набыткі сусветнай мастацкай літаратуры, утрымлівае адзнакі твораў рознай жанравай прыроды (гістарычны, махлярскі, экзістэнцыяльны, філасофскі раман, травесці), прасякнуты нацыянальным каларытам. У рамане пісьменнік выкарыстаў багаты матэрыял беларускіх хронік і летапісаў, фальклор, біблейскія тэксты, сусветную літаратурную спадчыну, вытрымкі з мастацкіх тэкстаў пісьменнікаў-адрэджэнцаў, народныя выслоўі.

Натуральна, што твор насычаны слядамі «чужых тэкстаў» (алюзіямі, рэмінісцэнцыямі,

цытатамі), якія акамулююць вопыт сусветнай рэфлексіі над вечнай праблемай улады і народа, а таксама падключаюць яго для раскрыцця аўтарскай інтэнцыі – выяўлення праблемных аспектаў жыцця беларусаў у складаныя, пераломныя часы.

Польская даследчыца Ванда Супа вылучае ў творы ў якасці «арганізацыйнай дамінанты выяўлення» [3, с. 166] інтэртэкстуальнасць. Гэта патрабуе ад чытача шырокага кругагляду, цікаўнасці і пэўных герменеўтычных здольнасцей.

Звернемся да інтэртэкстуальных уключэнняў на розных узроўнях твора. Першая загадка, з якой сутыкаецца чытач, яго назва – «Хрыстос прыязмліўся ў Гародні. Евангелле ад луды». Што перад намі: постмадэрнісцкі твор, аўтарская варыяцыя на рэлігійны твор? Мы згодныя з даследчыцай Евай Лявонавай: «Твор не з'яўляецца выкладаннем Бібліі, не прэтэндуе на тлумачэнне, ён не мастацкая рэканструкцыя гісторыі Хрыста <...>, а толькі разгорнутая алюзія на яе» [4, с. 112].

Падзагаловак рамана – «Евангелле ад луды» – акрэслівае канцэпцыю твора (альтэрнатыўная праўда, якая не мае афіцыйнага прызнання), акцэнтуюе ўвагу на незвычайнай падачы і раскрыцці праблемы. Гэта своеасаблівы выклік, пратэст, адмаўленне ўсяго антыгуманнага, хлуслівага. Аповед пра мужыцкага Хрыста абвяргае афіцыйныя звесткі, алдустраваныя ў «Хроніцы ...» Мацея Стрыйкоўскага.

Наступная пасля загаловка ступень пранікнення ў тэкст – гэта эпіграф, прысутнасць якога ў творы неабавязковая. Навуковец Н. Фацеева адзначае: «Эпіграф выконвае ролю экспазіцыі пасля загаловка, але перад тэкстам і прапаноўвае тлумачэнні ці загадкі для прачытання тэксту ў яго адносінах да загаловка» [5, с. 141]. Айчынная даследчыца В. Навіцкая вылучае наступныя функцыі эпіграфа ў рамане «Хрыстос прыязмліўся ў Гародні»: семантыка-стылістычная, металітаратурная, інструктыўная – і называе яго «ключом-інструкцыяй» [6].

Разгледзім наступнае трыадзінства «заглавак – эпіграф – тэкст». Да раздзелу II пад назвай «Голад, і пошасць, і мор» пададзены такія эпіграфы: *У тыя дні, калі кіравалі суддзі, здарыўся голад на зямлі. (Кніга Руф)*

У палацах сыты пах віна і мяса, / А на шляхах – шкілеты мерцвякоў (Ду Фу) [7, с. 16]. У дадзеным прыкладзе эпіграф разам з заглаўкам утвараюць экспазіцыю, якая падказвае чытачу, што ў самім раздзеле пойдзе гаворка

¹ Хрыстос прыязмліўся ў Гародні – адзін з самых важных і самых супярэчлівых беларускіх раманаў XX стагоддзя – новае евангелле, поўнае нечаканых паваротаў і сумных вобразаў з жыцця людзей позняга Сярэднявечча. Гісторыя другога прышэсця Хрыста разгортваецца ў цёмныя часы святой інквізіцыі, самым верным сябрам Збавіцеля аказваецца Іуда Іскарыёт, а ўсе цуды і здарэнні, прадстаўленыя ў кананічных евангеллях, маюць рацыянальнае абгрунтаванне [пераклад наш – В. Р.].

² Беларускі пісьменнік Уладзімір Караткевіч апырэдзіў не толькі Умбэрта Эка. Хоць кніга «Хрыстос прыязмліўся ў Гародні» толькі зараз трапіла да польскага чытача, вярта ўгадаць, што яна была напісана ў сярэдзіне 60-х гадоў мінулага стагоддзя. Гэта значыць задоўга да «Кода да Вінчы». Да «Імя Ружы», нават перад рок-операй «Ісус Хрыстос Суперзорка». Караткевіч у сваім антыевангеллі піша так, што становіцца то страшна, то смешна [пераклад наш – В. Р.].

³ Раман жывы, дасціпны, захапляльны і ў той жа час не без вечнай глыбіні. Хай гэта не застанеца без увагі [пераклад наш – В. Р.].

аб прычынах заняпаду ў Гародні. Сапраўды, тут чытач знаёміцца з «гаспадарамі горада» – кардыналам Лотрам, войтам Цыкмунам Жабай, біскупам Камарам, мітрапалітам Балвановічам, якія «палююць на ерась», душаць свабоду думкі дзеля захавання ўлады над людзьмі. Не зважаючы на сапраўдныя пакуты гараджан, духоўнікі збіраюцца наладзіць суд над мышамі, каб паказаць сваю заклапочанасць пакутамі народа.

Наступны прыклад уяўляе сабой загадку для прачытання тэксту адносна яго загаловка: *САРОНСКАЯ ЛІЛЕЯ – ...Кажуць таксама, што жыццё гэтай святой пачалося з таго, што, не маючы чым заплаціць пагоншчыку мулаў, яна заплаціла яму натурай. (Апокрыф)* [7, с. 261]. Так, у кнізе Песня Песняў Саламона з ружай саронскай, лілеяй далін параўноўваецца нявеста. Апокрыф у сваю чаргу распавядае пра факт з жыцця Марыі Егіпецкай. «Лілеяй далін» кардынал Лотр у гутарцы з Юрасём Братчыкам называў Марыну Крывіц – сваю каханку і шпіёна, якую Братчык лічыць шчырай і сумленнай жанчынай. У раздзеле «Саронская лілея» Марына-Магдаліна нахабна хлусіць Хрысту-Братчыку пра здраду Анеі, праз унутраныя маналогі раскрываецца цёмны бок жанчыны. Аднак у той жа час у душы Марыны Крывіц зараджаецца спагада да простага і даверлівага Братчыка. Атрымліваецца, што заглавак і эпіграф канфлікуюць паміж сабой, як дзве іпастасі Марыны Крывіц – уяўная і сапраўдная. Яна толькі выдае сябе за «чыстую лілею», але нават будучы жанчынай не самых узорных паводзін, яна мае шанс на духоўнае ачышчэнне.

Узаемаадносіны «заглавак – эпіграф – тэкст» могуць быць пабудаваны па прыncyпе пародыі: *ЛАЗАР І СЁСТРЫ ЯГОНЫЯ – ...уюды па сёлах ходзячы, дзівы, чары і гуслі якіясь справавалі, нахшталт чарнакніжнікаў... Умерлых уваскрасалі... што многім людзям у вялікім здзіўленні было. («Кроніка Белай Русі») / Быў хворы нехта Лазар, з... сяла, дзе жылі Марыя і Марфа, сястра яе. (Іаан, гл. 11, ст. 1)* [7, с. 287]. У раманах Лазар пакутуе ад выпітага праз меру, яго сёстры, вясковыя кабеты, лямантуць, а ўвесь цуд «уваскрасэння», зроблены Хрыстом-Братчыкам, з дапамогай халоднай крынічнай вады.

У. Караткевіч выкарыстоўвае наступныя загаловкі-цытаты да раздзелаў рамана: «*Ліцадзеі, скамарошкі, блазны несамавітыя...*», «*...І падуць перад ім народы*», «*Філософ Велій, кнігалюб...*», «*Марыя, Пан Бог з табой...*», «*Узнясіся, азалацім*», «*Вось мой народ, як*

ільвіца, ўстае...», «*Вось аддаецца сын чалавечы...*», «*Да жывёлаў і гадаў...*», «*Распні яго!*» Такія загаловкі надаюць мастацкаму тэксту біблейскі пафас, ствараюць атмасферу сакральнага.

Асобна можна выдзеліць загаловкі-алюзіі: «*Вялікая блудніца*», «*Грашовая скрынка Іуды*», «*Уздых Іосіфа Арымафейскага*», «*Апошня вячэра*». Яны нагадваюць пра вядомыя біблейскія сюжэты, вобразы-сімвалы. Напрыклад, Вялікая блудніца – гэта Вавілон – горад граху, які ў раманах сімвалізуе Гародню, што патанула ў махлярстве царкоўнікаў і гандляроў. У евангеллі ад Іаана гаворыцца пра скрынку з агульнымі грашыма, якую насіў Іуда і, магчыма, браў адтуль грошы на ўласныя патрэбы. І, верагодна, баючыся выкрыцця за растрату агульных грашэй, пайшоў на здраду. У раманах Іосі-Іуда цішком раздаў грошы з агульнай скрынкі дзецям, якія галадалі, калі Хрыстос-Братчык разам з апосталамі праходзіў праз вёску. Пабачыўшы, што пасля ахверавання ў скрынцы засталася апошня манета Равуні стала няёмка. Яшчэ і Юрась папрасіў сродкаў, каб купіць палатно на вопратку. «*Тады Равуні пачырванеў, бо яго спаймалі на месцы злачынства, за растратаю агульных грошай...*» [7, с. 310]. Зразумела, што ўчынак Равуні нельга лічыць злачынствам. У. Караткевіч напаўняе біблейскі сюжэт супрацьлеглым па значэнні зместам і такім чынам «падманвае» меркаванні чытача адносна таго, пра што пойдзе гаворка ў раздзеле.

Інтэртэкстуальныя сувязі ў раманах прадстаўлены рэферэнцыямі да тэкстаў, змест якіх не ўзгадваецца ў раманах: «*Якраз тады выдахлі ў Сенненскіх азёрах цмокі, пра якіх пісаў яшчэ прападобны Амбражэй Куцеянскі...*» [7, с. 9]; «*Пакаранне мы знойдзем і без "Молата ведзьмаў"*» [7, с. 50].

Таксама інтэртэкстуальныя сувязі прадстаўлены цытатамі і алюзіямі. Аўтар выкарыстоўвае атрыбутыўную цытату («*Сказана бо, здаецца, у «Кнізе Выйсця»: Шма, Ізраіль!*» [7, с. 64]), неатрыбутыўную цытату, крыніца і пераклад якой даецца ў каментарыі («*Evooe, rex Juppiter...*» [7, с. 126]; «*Таму што калі дазволена мэта, то дазволены і сродкі*» [7, с. 569]), перакладную атрыбутыўную цытату («*А галасы раўлі і раўлі старую шкалярскую песню: Гарэлкі гляк налі.../ Ні Зеўс і ні Юпітэр / Гарэлкі не пілі*» [7, с. 271]).

В. Супа асноўнае прызначэнне цытат у раманах бачыць «<...> у спробе звязаць прадмет адлюстравання з шырокім культурным кантэкстам і з сусветнай гісторыяй, паглыбіць яго

змест, універсалазваць закранутыя праблемы і ўзмацніць экспрэсію» [3, с. 166].

Прэцэдэнтнае імя – яшчэ адзін спосаб рэалізацыі інтэртэкстуальнасці ў рамане «Хрыстос прыязмліўся ў Гародні». Гаворачы аб прэцэдэнтных імёнах, мы маем на ўвазе тыя імёны, што паходзяць з шырока вядомых тэкстаў, якія ў сваю чаргу з'яўляюцца прэцэдэнтнымі, або звязаныя з сітуацыяй, якую добра ведаюць носьбіты той ці іншай лінгвакультурнай супольнасці, таму і прэцэдэнтнай [8]. Згодна з Д. Б. Гудковым, любое прэцэдэнтнае імя мае структуру, якая складаецца з дыферэнцыяльных прыкмет (знешнасць, характар, прэцэдэнтная сітуацыя) і атрыбутаў (дэталі вопраткі, знешнасці і т. п.). Звычайна прэцэдэнтнае імя функцыянуе ў якасці сімвала, а таксама можа выкарыстоўвацца дзеля надання выказванню эмацыйнасці або ў якасці дадатковай аргументацыі пазіцыі моўцы [9].

Усе прэцэдэнтныя імёны, што сустракаюцца ў тэксце рамана У. Караткевіча, акрамя паратэксту (эпіграфы, каментары), умоўна можна падзяліць на тры групы:

1) біблейскія імёны галоўных герояў (Хрыстос, Магдаліна, Іуда з Карыёт, прарок Ілля);

2) імёны гістарычных асоб, якія ў сваю чаргу адсылаюць да пэўных сацыякультурных фактаў, звязаных з імі грамадскіх ацэнак (Алаферн, Сенахірым, Кашпар Бекеш, папа Сікст IV, Ігнацы Лайола і інш.);

3) персанажы мастацкай літаратуры (Гарганцюа).

Прэцэдэнтныя імёны ў рамане Уладзіміра Караткевіча «Хрыстос прыязмліўся ў Гародні» выконваюць сімвалічную, ацэначную, храналагічную і апісальную функцыі.

«Аналагоны» (В. Супа) біблейскіх персанажаў – «бадзягі, махляры і круцялі, камедыянты, лабатрасы, дагоднікі свайму чэраву, гарэзнікі, насмешнікі» (У. Караткевіч) – пазбаўлены арэолу святасці, паказаны ў гумарыстычным, часам гратэскным святле, што адпавядае аўтарскай задуме стварыць аповесць (а ў рэшце рэшт раман) у з'едлівым стылі. Письменнік падкрэслівае такім чынам, што героі маюць фармальнае падабенства з біблейскімі апосталамі. У. Караткевіч не дае магчымасці чытачу прадказаць паводзіны папличнікаў Братчыка-Хрыста, бо ілжэ-апосталаў нічога не яднае з евангельскімі героямі. Письменнік засяроджвае ўвагу на духоўнай эвалюцыі персанажаў, на іх «пераўтварэнні ў сапраўдных людзей».

Шэраг прэцэдэнтных імёнаў выступаюць у творы як маркеры часу, бо адсылаюць да

шырока вядомых гісторыка-культурных фактаў: «З людзьмі можна зрабіць што хочаш. І трэба прышчапіць усім ім свой мозг, і рабіць гэта хутчэй, бо вось яны выдалі сваю Біблію і цяпер пачнуць чытаць самі; бо вось трыццаць год не мінула, як Калумб адкрыў Індыю, а свет ужо не схаваеш у крыштальную скрыню Казьмы Індыкаплова, і трэба, каб уся зямля, колькі яе ні ёсць, была ў новай, нябачнай скрыні, скрыні нашага духу і нашай веры» [7, с. 29]. Імя кіеўскага ваяводы Воўчы Хвост адсылае чытача да часоў хрышчэння Русі, імёны Яна Гуса і Марціна Лютара – да часоў пратэстанцкага руху ў Заходняй Еўропе. Тэкст рамана не ўтрымлівае ніводнай даты, чытач можа арыентавацца ў часе толькі пазнаючы адсылкі да гістарычных фактаў, якія часам увасоблены ў адным толькі імені.

Некаторыя прэцэдэнтныя імёны выконваюць у рамане ацэначную функцыю. Так, праваслаўны мітрапаліт Грынь Балвановіч, жадаючы абразіць сотніка Карнілу, называе яго Сікстам IV – інквізітарам, Саўлам (богаадступнікам). Калі Іосія выкрывае Шамоэля перад кагалам, то называе яго Алафернам (асірыйскі цар, вораг іудзеяў, якога абезгаловіла Юдзіф), Сенахірымам (асірыйскі цар, вораг іудзеяў, браў у аблогу Іерусалім), падкрэсліваючы тым самым яго здрадніцкае стаўленне да сваіх людзей. Апісальную функцыю выконвае імя Гарганцюа – галоўнага героя сатырычнага рамана Франсуа Рабле «Гарганцюа і Пантагрюэль», імем якога называе Сілу Гарнеца апавядальнік.

Разнастайнасць і спецыфіка інтэртэкстуальных уключэнняў у рамане абумоўлена ўзаемадзеяннем тэксту са шматлікімі крыніцамі. У рамане письменнік спасылаецца на шырокі гісторыка-літаратурны дыскурс. Найбольш часта інтэртэкстуальныя ўключэнні сустракаюцца на ўзроўні загалова і эпіграфа. Загалоўкі-цытаты надаюць мастацкаму тэксту біблейскі пафас, ствараюць атмасферу сакральнага. Загалоўкі-алюзіі нагадваюць правядомыя біблейскія сюжэты, вобразы-сімвалы. Эпіграфы могуць як падказваць чытачу, пра што пойдзе гаворка ў раздзеле, так і «падманваць» яго чаканні, ствараюць камічны эфект. Інтэртэкстуальныя ўключэнні прадстаўленыя цытатамі, алюзіямі, рэфэрэнцыямі, прэцэдэнтнымі імёнамі выконваюць сімвалічную, ацэначную, храналагічную і апісальную функцыі, звязваюць раман з шырокім культурным кантэкстам, надаюць вобразнасць і экспрэсію.

ЛІТАРАТУРА

1. *Верабей, А.* Уладзімір Караткевіч: жыццё і творчасць / А. Верабей. – 2-е выд. – Мінск : Беларуская навука, 2005. – 271 с.
2. *Uladzimir Karatkiewicz.* Chrystus wylądował w Grodnie (Ewangelia Judasza) [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://www.oficyna21.pl/> – Дата доступу: 01.07.2018.
3. *Вашчыліна, В. І.* Роля «чужога слова» ў рамане Уладзіміра Каракевіча «Хрыстос прыямліўся ў Гародні» / В. І. Вашчыліна // Гісторыя беларускай літаратуры : стан і перспектывы даследавання (да 135-годдзя з дня нараджэння Янкі Купалы і Якуба Коласа) : матэрыялы Міжнар. навук.-практ. канферэнцыі (Мінск, 15–16 лістапада 2017 г.) / Цэнтр даследаванняў бел. культуры, мовы і літ. нац. акадэміі навук Беларусі. – Мінск : Права і эканоміка, 2017. – С. 313–317.
4. *Сула, В.* Роман В. Караткевіча «Хрыстос прыземліўся в Гародне» в контексте мировой литературы / В. Сула // Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай літаратуры: матэрыялы 5-й Міжнар. навук. канф., прысвечанай 80-годдзю БДУ, Мінск, 13–14 кастрычніка 2000 г.: у 3 ч. / Беларускі дзярж. ун-т; рэдкал. – Мінск, 2001. – Ч. 1. – С. 166–172.
5. *Лявонава, Е.* Алюзія на вобраз Хрыста ў рамане У. Караткевіча «Хрыстос прыямліўся ў Гародні» і сусветная літаратурная традыцыя / Е. Лявонава // Беларуская мова і літаратура. – 2002. – № 1. – С. 105–116.
6. *Фатеева, Н. А.* Интертекст в мире текстов / Н. А. Фатеева. – М. : USSR: Либроком, 2012. – 280 с.
7. *Навіцкая, В.* Мастацкая функцыя эпіграфы ў сістэме ідэйна-эстэтычных адкрыццяў У. Караткевіча і У. Эка (на прыкладзе раманаў «Хрыстос прыямліўся ў Гародні» і «Маятнік Фуко») / В. Навіцкая // Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай літаратуры : матэрыялы 9-й Міжнароднай навуковай канферэнцыі: у 2 ч. / Беларус. дзярж. ун-т; рэдкал. – Мінск, 2010. – Ч. 1. – С. 91–97.
8. *Караткевіч, У. С.* Хрыстос прыямліўся ў Гародні / У. С. Караткевіч. – Мінск : «Папур», 2016. – 688 с.
9. *Захаренко, І. В.* К вопросу о каноне и эталоне в сфере прецедентных феноменов / И. В. Захаренко // Язык, сознание, коммуникация: сб. науч. ст. – М. : МГУ, 1997 – Вып. 1. – 192 с.
10. *Гудков, Д. Б.* Структура и функционирование двусторонних имен (к вопросу о взаимодействии языка и культуры) / Д. Б. Гудков // Вестн. МГУ. Сер. 9. Филология. – 1994. – № 6. – С. 14–21.

REFERENCES

1. *Verabey, A.* Uladzimir Karatkevich: zhyttsyo i tvorchasts / A. Verabey. – 2-ye vyd. – Minsk : Belaruskaya navuka, 2005. – 271 s.
2. *Uladzimir Karatkiewicz.* Chrystus wylądował w Grodnie (Ewangelia Judasza) [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.oficyna21.pl/> – Data dostupu: 01.07.2018.
3. *Vashchylina, V. I.* Rolya „chuzhoga slova” u ramane Uladzimir Karatkevicha „Khrystos pryzyamliusya u Garodni” / V. I. Vashchylina // Gistoryya belaruskay litaratury : stan i perspektyvy dasledavannya (da 135-goddzya z dnya narodzhennya Yanki Kupaly i Yakuba Kolasa) : materyyaly Mizhnar. navuk.-prakt. kanferentsyi (Minsk, 15-16 listapada 2017 g.) / Tsentр dasledavannya bel. kultury, movy i lit. nats. akademii navuk Belarusi. – Minsk : Prava i ekanomika, 2017. – S. 313–317.
4. *Supa, V.* Roman V. Korotkevicha „Khrystos prizemlilsya v Gorodne” v kontekste mirovoy literatury / V. Supa // Slavynskiya litaratury u kankteksie susvetnay litaratury: materyyaly 5-y Mizhnar. navuk. kanf., prysvechanay 80-goddzyu BDU, Minsk, 13-14 kastychnika 2000 g.: u 3 ch. / Belaruski dzyarzh. un-t; redkal. – Minsk, 2001. – Ch. 1. – S. 133–172.
5. *Lyavonava, Ye.* Alyuziya na vobraz Khrysta u ramane U. Karatkevicha „Khrystos pryzyamliusya u Garodni” i susvetnaya litaraturnaya tradytsyya / Ye. Lyavonava // Belaruskaya mova i litaratura. – 2002. – № 1. – S. 105–116.
6. *Fateyeva, N. A.* Intertekst v mire tekstov / N. A. Fateyeva. – M. : USSR: Librokom, 2012. – 280 s.
7. *Navitskaya, V.* Mastatskaya funktsyya epigrafa u sisteme ideyna-estetychnykh adkryttsyau U. Karatkevicha i U. Eka (na prykladze ramanau „Khrystos pryzyamliusya u Garodni” i „Mayatnik Fuko”) / V. Navitskaya // Slavynskiya litaratury u kankteksie susvetnay litaratury: materyyaly 9-y Mizhnarodnay navukovay kanferentsyi: u 2 ch. / Belarus. dzyarzh. un-t; redkal. – Minsk, 2010. – Ch. 1. – S. 91–97.
8. *Karatkevich, U. S.* Khrystos pryzyamliusya u Garodni / U. S. Karatkevich. – Minsk : «Papury», 2016. – 688 s.
9. *Zakharenko, I. V.* K voprosu o kanone i etalone v sfere pretsedentnykh fenomenov / I. V. Zakharenko // Yazyk, soznaniye, kommunikatsiya: sb. nauch. st. – M. : MGU, 1997 – Vyp. 1. – 192 s.
10. *Gudkov, D. B.* Struktura i funktsionirovaniye dvustoronnikh imen (k voprosu o vzaimodeystvii yazyka i kultury) / D. B. Gudkov // Vestn. MGU. Ser. 9. Filologiya. – 1994. – № 6. – S. 14–21.